

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Єгупова Миколи Владленовича
“Ідентичність як атрибут людини і суспільства”,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії**

Актуальність дисертаційного дослідження Єгупова М.В. зумовлена тим, що самовизначення сучасної людини стає дедалі більш проблематичним. На загал простежуються дві протилежні тенденції. Перша полягає в розчиненні індивіда в масі як сумі рівнозначних індивідів. Показовою в цьому сенсі є антиутопія О. Замятіна «Ми»: світ, у якому панує тоталітаризм Ми, робить будь-яку спробу позиціонувати себе як Я позбавленою сенсу й небезпечною, а відтак – недоречною, недоцільною.

Автор дисертації аргументовано доводить: ключова семантична та інтерпретаційна проблема полягає в тому, що суспільні науки використовують термін «ідентичність» у двох несумісних значеннях: одна парадигма витлумачує ідентичність тотожністю, відповідністю й адекватністю собі; натомість інший підхід відштовхується від фрагментаризації самоусвідомлення і заниженої самооцінки пересічного індивіда сучасності, тому інтерпретує ідентичність маскою, мімікрією, уподібненням комусь чи чомусь зовнішньому, кон'юнктурною і хамелеонівською зміною екзистенційного забарвлення відповідно до вимог адаптуватися до регламентних норм зовнішнього середовища.

Як слушно зазначає автор, виразною тенденцією, притаманною сучасному етапу розвитку теорії ідентичності, є посилення ролі міждисциплінарного підходу в аналізі даного феномена. Міждисциплінарний підхід до дослідження проблеми ідентичності надав можливість використовувати евристичні можливості психології, соціології та культурології. Втім, найдосконаліший інструментарій для дослідження індивідуальної та соціальної ідентичності перебуває в розпорядженні соціальної філософії.

Існуванням на межі екзистенційної вкоріненості та буттєвої неприкаяності призводить до соціального та психологічного занепокоєння, визначає специфіку ідентифікаційних процесів сучасності, дає підстави стверджувати про кризу ідентичності сучасного індивіда, про руйнування структур особистості й навіть про смерть людини як самототожного індивіда. У цій ситуації особливо актуальним стає вивчення структур ідентичності, соціальних факторів, які впливають на її формування, а також її історичних типів, що змінюються під впливом соціальних інститутів і форм існування процесу соціального відтворення.

У першому розділі «Ідентичність як осереддя концептуальних протистоянь» здійснено порівняльний аналіз теоретико-методологічних підходів до феномену ідентичності, окреслено зміст і спосіб дії факторів, на тлі яких відбувається становлення ідентичності й генезис уявлень про неї.

Єгупов М.В. переконливо обстоює тезу, згідно з якою проблема ідентичності у філософії, соціології, культурології та психології полягає насамперед у наявності двох несумісних значень ідентичності: ідентичності як самототожності (самості) та ідентичності як уподібнення себе комусь. Ця колізія значною мірою зумовлена походженням ідентичності від латинських коренів «ipse» – ідентичний як тотожний самому собі та «idem» – ідентичний як дуже подібний, аналогічний.

У другому розділі «Ідентичність як феномен людини і суспільства» окреслено основні напрями досліджень за обраною темою, узагальнено змістовну ієрархію ідентичності.

Дисертант аргументовано доводить, що динаміка ідентичності людини – це процес безперервної діалектичної взаємодії особистісної та соціальної ідентичності. Під час оперування індивідуальною ідентичністю наголошують на характеристиках, які змістовно, сутнісно відрізняють індивідів, а у випадку колективної – навпаки.

У третьому розділі «Індивідуальна та надіндивідуальна ідентичність на тлі викликів сучасності» узагальнено фактори сьогодення, які здійснюють

істотний вплив на генезис і перспективи подальшого розвитку індивідуальної та надіндивідуальної ідентичності.

Автор дисертації слушно зазначає, що під впливом численних і суперечливих інформаційних потоків свідомість поступово набуває рис дискретної, одномоментної, фрагментарної. Людина починає втрачати опору в своєму житті, розмиваються усталені ціннісні орієнтації, що існували до настання інформаційної епохи, все більш виразних ознак набуває «психодуховна порожнеча» (Ж. Ліповецькі), все частіше спостерігаються процеси інформаційного відчуження і духовної апатії. Як наслідок – виникають «великі неврози» (К. Хорні) нашого часу – духовна самотність (сирітськість) та екзистенційна спустошеність. Тому формування ідентичності особистості, здатність робити правильний вибір стратегії життя перетворюється на один з визначальних чинників ефективного функціонування сучасної цивілізації.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертаційному дослідженні, є достовірними і достатньо обґрунтованими. Така мета досягнута завдяки використанню широкої теоретичної і емпіричної бази, адекватної методології, апробації отриманих результатів на наукових комунікативних заходах.

У роботі чітко сформульовано об'єкт і предмет дослідження, а також виразно визначено мету. Для її досягнення сформульовано комплекс наукових завдань, вирішення яких дозволило розв'язати визначену в дисертації наукову проблему. Робота ґрунтується на принципах наукової об'єктивності, які забезпечили поліаспектне розкриття сутності ідентичності як атрибуту людини і суспільства.

Наукова новизна одержаних Єгуповим М.В. результатів полягає в концептуалізації положення про змістовні особливості ідентичності, яке уникає інтерпретаційних крайнощів, характерних для сучасних парадигм тлумачення ідентичності, а саме: ідентичності притаманна конкретно-історична даність і бутєво-екзистенційна визначеність, відсутність яких автоматично означає відсутність особистості, індивіда і суб'єкта (як індивідуального, так і

надіндивідуального), а натомість – наявність знеособленого дивіда і об'єкта, повністю залежних від зовнішніх факторів впливу.

Автором істотно поглиблено концептуальний підхід, згідно з яким суб'єктність людини набуває реальних ознак лише тоді й настільки, коли й наскільки людина не ототожнює себе з навколишнім світом, а навпаки – протиставляє себе на підставі суверенного світогляду і порівняння зовнішніх приписів з ієрархією внутрішніх пріоритетів – аксіологічних, телеологічних, етичних, деонтологічних тощо.

Єгупов М.В. переконливо доводить, що проблематиці ідентичності як антропологічного феномену притаманна трансчасова актуальність, зумовлена тим, що якість і рівень ідентичності істотно детермінують ефективність індивідуального і суспільного буття, дієздатність як окремого індивіда, так і соціуму в цілому.

На думку автора, ідентичність – де-факто є динамічною структурою, яка розвивається протягом усього життя людини. Причому, цей розвиток нелінійний і нерівномірний, він відбувається в процесі подолання криз ідентичності, може рухатись як у прогресивному, так і у регресивному напрямку. Динаміка ідентичності людини – це процес безперервної діалектичної взаємодії особистісної та соціальної ідентичності. Якщо під час оперування індивідуальною ідентичністю наголошують на характеристиках, які змістовно, сутнісно відрізняють індивідів, то у випадку колективної ідентичності – навпаки. Якщо індивідуальна ідентичність виявляє себе при концентрації уваги на відмінностях, то соціальна – при зосередженні на аспекті тотожності.

Можна погодитись з аргументами автора, коли він стверджує, що для конкретного індивіда в кожен момент часу різні види ідентичності актуальні різною мірою: тобто в конкретний тут-і-тепер період найбільш випуклою, визначальною є деяка одна ідентичність, котра в цьому контексті очолює ідентифікаційну ієрархію. У цей момент індивід разом з усвідомленням своєї приналежності актуалізує, всю систему норм, цінностей і т. п. Отже, ієрархія цінностей не є константною: вона перебудовується в часі залежно від

актуальної на даний момент ідентичності – так само, як і реалізовані поведінкові моделі

Подана на розгляд дисертація демонструє не лише глибоку обізнаність із проблематикою, що складає предмет дослідження, а й уміння мислити по-філософськи, діалектично. Аргументаційно переконливим слід визнати висновок про те, що сьогодення вочевидь потребує світоглядної і особистісної емансипації, відмови від фетиша соціалізації. Звичайно, скасувати соціалізацію як соціальний механізм неможливо в принципі, оскільки вона є атрибутивною ознакою кожного суспільства. Але коригувати і оптимізувати механізм її дії не лише можна, а й треба. Тільки в такий спосіб варто розраховувати на досягнення мети суверенної і буттєво повноцінної особистості, яка є суб'єктом, а не маніпульованим ззовні об'єктом ідентифікації.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів полягає в поглибленому розумінні сутності, особливостей і закономірностей ідентичності, в розкритті її змістовно-функціональних аспектів. Виконане дослідження розширює світоглядні горизонти для систематизації уявлень про змістовну ієрархію індивідуальної та надіндивідуальної ідентичності.

Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 8 публікаціях, з них сім – одноосібних статей у фахових наукових виданнях з філософських наук, дві – у виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази даних РІНЦ, одна – розділ у колективній монографії.

Втім, попри в цілому позитивне враження від виконаного дослідження, варто висловити окремі зауваження.

1. За результатами розгляду взаємодії ідентичності та цінностей (ціннісної ієрархії) все ж не набуло виразних ознак положення про детермінативну зумовленість (чи взаємозумовленість) цих феноменів. Іншими словами, що є визначальним у цьому тандемі – цінності чи ідентичність?

2. Слушно й переконливо обґрунтовуючи недоліки й небезпеки, які містять для перспектив повноцінного особистісного розвитку процеси соціалізації, стереотипізації та узвичаєності (габітуалізації), автор оминув

увагою аспект можливої протидії таким негативним тенденціям і викликам на адресу індивіда та його ідентичності.

3. Взаємодію індивідуальної та соціальної ідентичності Єгупов М.В. у кількох місцях тексту дисертації відрекомендовує як діалектичну. Втім, автор жодного разу не деталізує, що саме такий спосіб взаємодії означає в даному разі.

4. Приділивши значну увагу аспектам кризи індивідуальної ідентичності, Єгупов М.В. обмежився лише зауваженням про аналогічні кризові тенденції на рівні ідентичності соціальної. Однак автор жодного разу не конкретизував, у чому полягає така кризовість, що є її ознаками та факторами, які визначають її динаміку.

5. Дещо обділеним увагою залишається аспект впливу глобалізації та інформаційного суспільства на динаміку сучасних ідентифікаційних процесів.

Втім, наведені зауваження не девальвують наукову значущість дисертації Єгупова Миколи Владленовича. Їх варто сприймати як рекомендації подальшої роботи над проблемою, яка вочевидь є актуальною як у теоретичному, так і в практичному сенсі.

В цілому дисертація Єгупова М.В. є науково плідною, насиченою багатьма елементами наукової новизни на рівні як постановки проблеми, так і методології її аналізу та висновків. Положення наукової новизни обґрунтовані переконливо. Дисертація має істотне теоретичне і практичне значення. Тема роботи та її зміст співпадають. Наукова новизна і висновки чітко корелюються з метою і основними завданнями. Висновки за розділами й загальні висновки дисертації достатньо аргументовані й логічно сформульовані, ґрунтуються на результатах проведеного дослідження. Автореферат своїм змістом відображає зміст дисертації, а його положення ідентичні основним положенням дисертації. Оформлення дисертації та автореферату здійснено з дотриманням вимог, визначених ВАК України.

Подана до захисту дисертація Єгупова Миколи Владленовича на тему: “Ідентичність як атрибут людини і суспільства” є актуальним, самостійним, завершеним, логічним науковим дослідженням, виконаним на високому

теоретичному і методологічному рівні, який відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

Таким чином, Єгупов Микола Владленович цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії і соціальних
наук Державного вищого навчального закладу
«Криворізький національний університет»

Т.В. Цимбал

